

Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Savunuculuğunda Gelenekçi Bir Yazar: Avanzade Mehmet Süleyman

Beyhan KANTER*

ÖZ

Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerden birisi de Osmanlı devletinde kadın hakları konusunun gündeme gelmesidir. Bu dönemde kadınlarla ilgili pek çok gazete ve dergi yayınlanması ve kadın yazarların basın dünyasında etkin bir yer edinmeleri, kadın konusunun sıklıkla tartışılmasına yol açmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi yazarları kadınlarla ilgili her türlü konuyu ele almışlardır. Meşrutiyet dönemi yazarlarından Avanzade Mehmet Süleyman, kadınların eğitilmesi ve sosyal yaşam içinde görünürlük kazanmalarının önemini vurgulayan yazılar yazar. Ahlaklı İslam kadınlarının yetişmesinin toplumu kurtaracağı düşüncesinde olan Avanzade Mehmet Süleyman, kadınlarla ilgili her türlü konuda eser vermiştir. Bu makalede, Avanzade Mehmet Süleyman'ın ideal kadın anlayışı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Avanzade Mehmet Süleyman, kadın, kadın hakları, sosyal yaşam, eğitim.

ABSTRACT

Avanzade Mehmet Suleyman: A Traditionalist Writer Advocates Women's Rights Movement during the Constitutional Period

The issue of women's rights is one of the novelties that came with the declaration of constitutional monarchy in the Ottoman Empire. The publication of a great number of newspapers and magazines dedicated to women's issues and active role of women writers and journalists in Ottoman periodicals of that time gave rise to debates about the position of women in society. Especially during the second constitutional period, the authors dealt with all the issues concerned with women. One of the authors of that period, Avanzade Mehmet

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-posta:beyhankanter@gmail.com

Suleyman wrote on the necessity of women's education and on the importance of gaining the visibility for women in the Ottoman social life. Avanzade Mehmet Suleyman has written numeros works related to women, and the governing idea in his work was that the education of well-mannered Muslim women will save the whole society. This paper devoted to the Avanzade Mehmet Suleyman's thoughts on what should an ideal woman be like.

Key Words: Avanzade Mehmet Suleyman, woman, women's rights, social life, education.

Giriş

Avrupa'da, Fransız İhtilâli'ndan sonra yayılmaya başlayan kadın hakları ve kadınların kamusal alanda görünürlük kazanarak erkeklerle aynı şartlara sahip olma arzuları, basın sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda da ilgi çeken ve Osmanlı Türk kadınları arasında yeni bir "kadınlık anlayışı" düşüncesini doğuran bir sorunsal olarak görülür. Özellikle Tanzimat döneminde gazetecilik kültürünün yer edinmeye başlamasıyla, kadınlar da gazetelerde ve dergilerde yazılar yazarak kendilerini ifade etme fırsatını yakalarlar. "Kadın dergileri, her kesimden kadının yazma ürkekliğini, çekimsizliğini gidermede, taleplerini iletmede önemli işlev görmüştür" (Çakır 1996: 23). Kadın yazarların bu yoldaki destekçileri de Osmanlı Türk erkek yazarlarıdır. Ancak kadınların seslerini duyurmak için gazete ve dergiler çıkarmalarına rağmen kadın hakları noktasında ve kadınların sosyal yaşamda etkin bir biçimde yer almaları hususunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkar. Özellikle geleneği ve İslam dininin referanslarını esas alan yazarlar, kadınların sosyal yaşamda görünürlüklerinin toplumsal ahlâkı zaafa uğratacağı endişesiyle eserlerinde ve makalelerinde kadınları uyarma görevini üstlenirler.

Osmanlı Türk kadınının, Batılılaşmaya meylederek dini bilincini ve geleneksel kadın kimliğini yitirmesi endişesiyle yazılarını kaleme alan Avanzade Mehmet Süleyman için esas olan dinin ya da geleneğin ön gördüğü kadın kimliğidir. Yazar, genel olarak Osmanlı Türk kadınlarının sosyal ve siyasi konumlarının pek çok hakkı barındırdığı görüşündedir. Bu bağlamda Avanzade Mehmet Süleyman, toplumsal cinsiyet algısı karşısında kendilerini ifade etmek isteyen kadınların davranış biçimlerinin toplumu ahlâki bir zaafa uğratacağı endişesiyle kadın anlayışının değişmesini eleştirirken özellikle "İslam kadını" üzerinde durur. 1871-1922 yılları arasında yaşayan ve kadınlara yönelik çalışmaların hız kazandığı bir süreçte eserlerinin çoğunluğunu kadınlar için yazan Avanzade Mehmet Süleyman'ın kadın anlayışı, devrinin genel panoramasını çizer. Yazarın yazılarının genel karakteristiği, kadınlara yönelik öğütlerden oluşmasıdır. Kadınlarla

ilgili pek çok eser kaleme alan Avanzade Mehmet Süleyman, “Muharrir Kadınlar” kitabına, kitabın müsveddesini gönderdiği Mehmet Celal’den gelen bir mektubu da ekler. Bu mektupta Mehmet Celal, Avanzade Mehmet Süleyman’ın bu kitabının takdire değer olduğunu belirterek; medeni milletlerdeki hâkim ve edip olan kadın yazarların tanıtılmasının önemini vurgular. Mehmet Celal’e göre, kadınların güzel sanatlarla ilgilenmesi, kadınlara ayrı bir meziyet bahşedecektir. Mehmet Celal, mektubuna devrin kadın şairlerinden Makbule Leman’ın “Kadınlık” şiirinden de bir dörtlük alır. Bu şiir, daha önce hem *Hanımlara Mahsus Gazete*’de hem de Avanzade Mehmet Süleyman’ın hazırladığı *Nevsal-i Nisvan*’da yayınlanması açısından da önem arz etmektedir. Yaprak Zihnioğlu’na göre bu şiir, “dört yüz yıl önce Mihrî’nin ön ayak olduğu kadınların varoluş mücadelesinin izlerini on dokuzuncu yüzyıla” taşımaktadır (Zihnioğlu 2003: 43). Bu şiirin kadınları yüceltici tavrı, Avanzade Mehmet Süleyman’ın geleneksel kadın anlayışıyla örtüşmektedir.

Avanzade Mehmet Süleyman, kadınlara yönelik yazdığı *Nevsal-i Nisvan*’la kadın inkılâbının edebi ve sosyal boyutunu yansıtmayı amaçlamıştır. Osmanlı kadınlarına yönelik ilk yıllık olma özelliği gösteren *Nevsal-i Nisvan*’ı, Osmanlı kadınlarının son dönemlerde çok ilerlediklerini göstermek için hazırladığını vurgulayan Avanzade Mehmet Süleyman, yıllığa devrin meşhur kadın şair ve yazarlarına ait eserleri de ekler. Ancak Avanzade Mehmet Süleyman’ın ideali, “kadınlık mefkûresine” hizmet etmekten çok, ev ve aile içinde tahsilini ve terbiyesini yansıtabilecek İslam kadınlarının yetiştirilmesidir. Zira yazarın “kadınlık ülküsü”, II. Meşrutiyet dönemi kadın yazarlarının görüşleriyle örtüşmez. Avanzade Mehmet Süleyman, çağdaş kadın yazarların değil, Tanzimat döneminin gelenekçi ve İslamcı yazarlarının görüşlerini benimser. Bu bağlamda yazar, “Hanımlara Mahsus Gazete” ve “Afiyet” gibi dergilerde, kadınlarla ilgili her konuda yazı yazarak kadınlara rehberlik etmeye çalışır.

Meşrutiyet döneminde, özellikle kadınlarla ilgili yazılarıyla devrine damgasını vuran fakat edebi eserlerinin azlığı nedeniyle zamanla unutulmaya yüz tutan bir yazar olan Avanzade Mehmet Süleyman, dini yorumlama noktasındaki katı tutumu ve gelenekçiliğiyle devrinin diğer gelenekçi yazarlarıyla birleşir. Zira kadınların kamusal alanda görünürlük kazanmayı ve her alanda temsil edilebilirliği hayal ettikleri bir süreçte, Avanzade Mehmet Süleyman, kadın haklarını savunan ve kadınları bilinçlendirmeyi esas gaye edinen kadın dergilerinde zaman zaman yazı yazsa da kadınların kamusal alanda görünür olmalarını geleneksel bakış açısı üzerinden değerlendirir. Onun eserlerinde, kadın hakları, geleneksel Osmanlı aile yapısının korunması ve din üzerinden anlatılır. Yazarın bu yaklaşımı,

pek çok kadın yazar tarafından da desteklenmiştir. Nitekim Avanzade Mehmet Süleyman'ın da yazılarıyla katkıda bulunduğu "Hanımlara Mahsus Gazete"nin "öncü yazarlarına göre toplumsal ahlâkın kadınlar yönünden "iffet" ve "namus" boyutunu da içermesi gerekiyordu" (Zihnioğlu 2003: 48). *Hanımlara Mahsus Gazete'*de kadınların ahlâki vasıflarını kaybetmemeleri ve faziletlerini korumaları konusu ısrarla ele alınır. "Derginin yayın amacının açıklandığı ilk sayıda, özellikle 'nesil yetiştiriciliği' rolünden ötürü kadınların da geliştirilmesi, yükseltilmesi gerektiği vurgulanmış, kadının içinde bulunduğu durumla toplum arasında bağlantı kurulmuştur" (Çakır 1966: 29). Kadın gazetelerinin gelenekçi ve dine dayalı bir tutum sergilemesi gerektiğini ifade eden Avanzade Mehmet Süleyman, 13 Şubat 1312/23 Ramazan 1314-7 Ağustos 1313-19 tarihlerinde "Hanımlara Mahsus Gazete"nin mesul müdürü olur (Aşa 1989: 89). Yazar, bu gazetenin kadın haklarına ılımlı yaklaşımını ve kadınlarla ilgili genel tavrını kitaplarında ve makalelerinde devam ettirir. Zaten bu devrin genel özelliği, yazarların kadın konusuna ılımlı bir feminizmle eğilmeleridir. Nitekim Tanzimat döneminde, kadınlarla ilgili yazılar yazan Şemsettin Sami, 1879 yılında yayınladığı "Kadınlar" adlı eserinde kadınların toplumsal yaşamdaki etkilerini vurgulayarak kadınların eğitilmesinin toplumsal yapının gelişmesine katkısı üzerinde önemle durur. Şemsettin Sami'ye göre, bir topluluğun eğitiminin esasını kadınların eğitilmesi oluşturur. Bir milletin durumu, daima kadınların durumuyla aynı paralelde ilerler (Şemsettin Sami 1996: 47).

Tanzimat döneminden itibaren kadınların sosyal yaşam içindeki faaliyetlerinin teşvik edilmesi, kadın yazarların güvenli bir ortamda siyasi bir destek olarak görüşlerini ifade etmelerine de imkân hazırlamıştır. Bu teşvik edici unsurlardan birisi de "Şefkat Nişân-ı Hümayunu" dur. Avanzade Mehmet Süleyman, bu nişanın savaş ve afet zamanlarında halka hizmet eden ve milletin menfaati için çalışan kadınlara verildiğini belirterek kadın okurlarına bu nişanı tanıttığı gibi aynı zamanda kadınların sosyal yaşamda etkinleşmelerini teşvik etme amacı taşır (1315: 41).

"Cinsiyetli bedenler ile kültürel olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyetler" (Butler 2008: 50) arasındaki ayrımın kadına benimsettiği rolleri kutsayan Avanzade Mehmet Süleyman, 1914 yılında yazdığı "Kadın Esrarı" adlı kitabında, kadın olmanın gerektirdiklerini ve kadının toplumsal yaşamdaki yerini dini referans alan bir tarzda yazar. Yazarın idealize ettiği kadınlar, ahlâkını ve faziletini korumayı başarabilen ahlâklı İslam kadınlarıdır. Zira ona göre, bir millet ancak "müterakki, mütedeyyin ve mütefekkir" kadınlarıyla feyz alabilir ve ancak böyle kadınlar sayesinde varlığını muhafaza edebilir.

Sosyal Koruma Çemberi: Kadının Hukuksal Durumu

Avrupa'da kadın haklarının gündeme gelmesiyle ortaya çıkan feminizm kavramı ve feminizmin ifade ettiği gerçeklikler, Osmanlı İmparatorluğu'nda da tartışmaya açılan bir konu olarak görülür. Özellikle kadın gazete ve dergilerinde feminizmin tanımını yapan ve Avrupa'daki feminist söylemlerden ve eylemlerden bahseden yazarların varlığı, kadın hareketi açısından yeni bir süreci başlatır. Kadınların hukuki durumlarını İslami çerçevede ele alması bakımından Avanzade Mehmet Süleyman, kadın hareketlerini destekleyen ve kadınlara hak ettikleri değerin verilmesi için kadınlarla omuz omuza mücadele veren Ahmet Mithat Efendi ile pek çok konuda uzlaşım içindedir. Kadın meselesine yaklaşımında dinden ve gelenekten uzaklaşmayan Ahmet Mithat Efendi'nin görüşlerini açıkça söylemekten çekinmemesi, diğer aydın erkeklerin de feminizmle ilgili görüş bildirmelerinde etkindir.

"Ahmet Mithat'a göre, cemiyette kadına layık olduğu yeri vermek lazımdır. Ne feminizmin iddiası gibi erkeklerle eşit kılmak, ne de toplum hayatında yeri yok farz edecek kadar bir kenara itmek. Erkeklerle eşit olmaması da değersiz olduğu düşüncesinden değil, ayrı bir değer izafe edilmesinden gelecektir. Ahmet Mithat feminizmin çok haklı tarafları olduğunu kabul eder. Ancak bu hak, kadını hiç değilse fizyoloji bakımından erkekten farklı olarak telakki etmeye mani değildir" (Okay 2008: 231).

Ahmet Mithat'ın bu anlayışı ile Avanzade Mehmet Süleyman'ın feminizm anlayışı örtüşmektedir. Zira Avanzade Mehmet Süleyman da tıpkı Şemsettin Sami ve Ahmet Mithat Efendi gibi feminizmi ve kadınların toplumsal statülerini, İslam dini ve gelenekler açısından ele alır.

Kadın varlığının her alanda görünürlük kazanmasının ve kadının varlık alanını genişletmesinin erkek iktidarını tehlikeye sokmasının oluşturduğu tedirginlik, kadın bedenini toplumsal anlamından soyutlar. Toplumsal cinsiyetinden arınmaya çalışan yeni bir kadın anlayışının oluşması, geleneğe sınırsız bağlı pek çok yazar gibi Avanzade Mehmet Süleyman'ın da din algısıyla örtüşmez. Kadınların sosyal yaşama etkin katılımlarının dine dayalı bir korku/endişe yüzünden istenmemesi, Osmanlı devletindeki gelenekçi kesimin genel tutumunu yansıtmaktadır. Kendine göre bir feminizm tanımı yapan Avanzade Mehmet Süleyman, Fransızca kökenli bu kelimenin garip görülmesini de haklı bulur. Zira bu kelimenin işaret ettiği anlam ile bu kelimeyle kastedilen anlamın farklı olduğunu belirten yazara göre, bunu sadece kadınlar değil, aynı zamanda erkekler de anlamakta güçlük çekmektedirler. Yazara göre feminizm, Batı ülkelerinde erkeklerle kadınların hukuki açıdan aynı haklara sahip olmasını isteyen kadınların savaşını verdikleri mücadelenin adıdır (1330: 47). Yazarın feminizm hakkında bilgi

vermesi, kadının sosyalleştirilmesinin Osmanlı'da da meşrulaştırılması düşüncesinin bir ürünüdür.

Yenileşme dönemi yazarlarına göre, Avrupalı kadınlar, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bu hakları talep etmeye yeni yeni başlamışlar ve bu taleplerinin adını feminizm; bu davayı savunanları da feminist olarak adlandırmışlardır. Avanzade Mehmet Süleyman'ın feminizm algısı ise Şemsettin Sami'de, Ahmet Mithat Efendi'de ve Fatma Aliye'de olduğu gibi İslam dininin idealize ettiği kadın kimliği üzerinden sunulur. "Fatma Aliye Hanım, 'ifratperveran' olarak tanımladığı bugün belki daha çok 'radikal feministler' olarak tanımlanacak grupların çalışmalarından endişe duymakta ve onların taleplerinin kadını mutlu etmeyeceğini düşünmektedir" (Canbaz 2010: 58). Bu düşünüş tarzı, Şemsettin Sami'nin "Kadınlar" adlı eserinde de göze çarpmaktadır. "Kadının yazgısının erkeğin varlığını hesaba katarak varolmak"tan (Gasset, 1999: 137) geçtiğini bilen Osmanlı aydınları kadın olgusuna yaklaşırken erkek iktidarının zedelenmesinin de önüne geçmek eğilimi içinde olmuşlardır.

Avanzade Mehmet Süleyman, Avrupa'da feminizmin çıkış sürecini, "Kadın Esrarı" adlı kitabında örneklerle anlattığı gibi "Muharrir Kadınlar" kitabında da Avrupa'da çeşitli alanlarda başarılı olmuş kadınları tanıtır. Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, Avrupa'da feministlerin istedikleri haklar, özellikle ekonomik özgürlüklerini elde etmeye yöneliktir. Hak arayışında olan Avrupalı kadınların kendilerine ait parayı kullanma noktasında erkeklerle çatışmaları söz konusu olmuştur. Mesela bir kadının kocasının izni dâhilinde parasını istediği zaman bizzat emniyet sandığına verip istediği zaman alabilmesine ve kocasından boşanan bir kadının kendi servetini istediği gibi kullanabilmesine izin verilmesi, bu yönde atılmış önemli adımlardan biridir. Avanzade Mehmet Süleyman, Avrupalı kadınların bu haklar için verdikleri mücadeleleri haklı bulurken kendi paralarını kullanma haklarına sahip ol(a) mayışlarını eleştirir. Çünkü yazara göre, Avrupa'da ekonomik özgürlükten yoksun olan bu kadınlar, kendilerine ait malı kullanma hakkına sahip olmadıkları için eşlerini öldürme yoluna gitmeyi dahi düşünebilirler. İslam kadınının iktisadi konumu, bu anlamda Avrupa'daki kadınlardan daha iyi bir durumdadır. Bu görüşü savunan sadece Avanzade Mehmet Süleyman değil, aynı zamanda Osmanlı kadın hareketinin başlatıcılarından olan Fatma Aliye Hanım'dır. Zira "İslamiyet'in başlangıcında kadınlara hakların sağlandığını, daha sonra âdet ve geleneklerle bu hakların kadınlardan alındığını savunan Fatma Aliye bu sorunun çözümünün Avrupa ve Amerikalı kadınlardan daha kolay olduğunu belirtiyordu" (Zihnioğlu 2003: 146). Avanzade Mehmet Süleyman da Avrupalı feministlerin taleplerini sıralarken tıpkı Fatma Aliye Hanım gibi Müslüman kadınların üstün olduklarını söyler.

Avanzade Mehmet Süleyman, “Kadın Esrarı” kitabında, feminizm mücadelesi veren Avrupa ülkelerinden örnekler verir. İsveç ve Norveç’teki kadınların “sıbyan, zekur ve inas” mekteplerinde eğitim aldıkları zaman üniversitelere kabul edilme hakkıyla birlikte, hem resmi hem de özel dairelerde istihdam edilmek haklarını elde ettiklerini belirtir (1330: 60). Avanzade Mehmet Süleyman’ın Avrupa’daki feminist faaliyetler ile ilgili örnek verdiği ve Osmanlı kadınlarına tanıttığı bir başka ülke de Avusturya’dır.

Yazar, Avrupalı kadın yazarları tanıttığı “Muharrir Kadınlar” kitabının “ifade” kısmında, kadınların Avrupa’da toplumsal yaşam içinde önemlerinin ve hâkimiyetlerinin arttığını vurgulayarak Avrupa’da bir iki meslek hariç tutulursa kadınların pek çok meslek grubunda görev aldıklarını belirtir. Avanzade Mehmet Süleyman, Avrupalı kadınların yazı hayatına atıldıklarından bahsederek geçmişte de birçok kadın yazar çıkmasına karşın son senelerde kadın yazarların daha da arttığını vurgular. Avrupalı kadınların makaleleriyle, diplomatları dahi kızdıracak kadar cesur olmaları, Avanzade Mehmet Süleyman’ın dikkat çektiği bir başka konudur. (1311: 1). Ancak bu düşünüş tarzına rağmen yazar, Osmanlı yazarlarının ve Osmanlı kadın hareketinin, ahlâki temelleri sarsacağı endişesini dile getirir. Nitekim “Kadın Esrarı” kitabında, kadın yazarlara yönelik eleştirel tavrı ve Osmanlı feminist kadınlarının siyasal hak taleplerini görmezden gelmesi bunun açık bir örneğidir.

Osmanlı kadınlarının İslam’ın verdiği haklarla yüceltildiğini savunan Avanzade Mehmet Süleyman, Amerikalı kadınların toplumsal statü bakımından diğer ülkelere göre daha iyi bir konumda olduğu düşüncesini taşır. Bu düşünce, Şemsettin Sami’nin “Kadınlar” adlı eserinde de aynı şekilde dile getirilmiştir. Şemsettin Sami’ye göre, Amerika’da “kadın-Avrupa’da olduğu gibi –bir bey veyahut Asya’da olduğu gibi– bir esir olmayıp, adeta erkekler gibi insanlık göreviyle yükümlü bir arkadaş olmaya başlamıştır” (Şemsettin Sami 1996:86). Avanzade Mehmet Süleyman da “Kadın Esrarı” kitabında, Amerika kadınlarının mahkemede avukatlık yapabilmelerini ve Kolombiya eyaletlerinde sulh hâkimliği görevini ifa etmelerini, Amerika’daki kadınların kamusal alandaki görünürlüklerinin bir örneği olarak nitelendirir. Yazara göre, altmış bin Amerikalı kadının üniversite eğitimi alması, on binden ziyade kadının doktorluk yapması ve altmış beş bin kadının fen tahsili ile meşgul olması, kadınların eğitime verilen önemin göstergesidir. Zira buradaki kadınların hendese ilimleri tahsil etmeleri, kadınların başarılı olmalarında etkindir. Hatta yazar, görüşünü desteklemek için meşhur Brokliyn köprüsünün mühendisinin hastalanmasından dolayı karısının bu inşaatı hendese bilgisi sayesinde tamamlamasını örnek verir (1330: 63).

Tanzimat'tan sonraki süreçte yazarların Avrupalı kadınlarla Müslüman kadınlar arasında yaptıkları bir başka kıyaslama da kadınların kendilerine ait mirası kullanma yetkileriyle ilgilidir. Şemsettin Sami, "Kadınlar" kitabında; "eski ve yeni milletlerin çoğunda kadınlar ebeveynlerinin mirasından mahrum oldukları halde, *Kuran-ı Kerim* kadınların mirastaki hisselerini ayrıntılarıyla belirtiyor" (1996: 79) açıklamasını yaparak İslam kadınlarının iktisadi özgürlüklerini dini çerçevede ele alır. Avrupa'da bir kadının evlendikten sonra eğer evlilik sözleşmesinde belirtilmemiş ise malını istediği gibi kullanma hakkına sahip olmadığını ve hatta babasından kalan miras üzerinde bile tasarruf hakkı bulunmadığını ve bunları kullanma yetkisinin kocasında olduğunu vurgulayan Avanzade Mehmet Süleyman, bir Müslüman kadının kocasına sormadan anne ve babasından kendisine kalan malı istediği gibi kullanma hakkına sahip olduğunu belirterek tıpkı Şemsettin Sami gibi İslam kadınlarının iktisadi özgürlüklerinin altını çizer. (1330: 49).

Müslüman kadınların ekonomik açıdan Avrupalı kadınlardan daha fazla hakka sahip olduklarını yansıtarak Müslüman kadınları yüceltme arzusu, Müslüman kadınların haklarının ellerinden alınmadığını göstermek içindir. Nitekim Avanzade Mehmet Süleyman, Avrupalı bir kadının çamaşır yıkayarak ya da dikiş dikerek kazandığı paranın eşi tarafından elinden alındığını, hatta kanunlarının da bunu desteklediğini belirtirken yine Müslüman kadınlarla kıyaslama yapar. Zira Müslüman bir kadın, kendi emeğiyle kazandığı parayı istediği gibi kullanma hakkına sahip olduğu gibi kocasına işinde yardım ettiği zaman dahi eşinin kendisine ücret ödemesi dinen zorunludur. Bu zorunluluk, kadına İslam dininin verdiği hakların bir sonucudur (1330: 49-50). Bu bağlamda, Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, Avrupalıların feminizm adı altında istedikleri haklar, zaten Osmanlı kadınlarının ellerinde bulundurdukları bir durumu yansıtır. Yani insan olduğu haysiyetle her kadının hakkı korunduğu halde Avrupa'daki kadınlar ikincil konuma itilmişlerdir. Buna rağmen Avrupalılar, Müslüman kadınların adeta esir gibi her türlü hukuktan mahrum olduklarını iddia ederler. Yazarın bu yaklaşımı, Ahmet Mithat Efendi'nin, Fatma Aliye Hanım'ın ve Şemsettin Sami'nin eserlerinde dile getirdikleri ve sürekli savundukları bir olgudur. Avrupa'daki kadınlarla kıyaslama yapılması ve kadınların toplumdaki statülerinin sorgulanması, Tanzimat ve hemen sonrasında yayınlanan kadın dergilerinin genel tavrını yansıtır. Çünkü "erken dönemin feministleri Osmanlı İmparatorluğu'nun ululuğu ve Batı karşısında Osmanlılığın gücünü, İslam kültürünün üstünlüğünü kanıtlama çabasındaydı" (Zihnioğlu 2003: 47).

Özellikle Avrupa'daki kadınların haklarını kazanmak için verdikleri mücadeleleri anlatan ve bu gelişmeleri yakından takip eden Avanzade

Mehmet Süleyman'a göre, Avrupalı kadınlar, öncelikle kendi evlatlarından başka evlatlar için vasi olmak, kendi emekleriyle kazandıkları ve ailelerinden kalan servetin gücünü ellerinde bulundurma hakkını talep ederler. Çünkü Avrupalı kadınların ekonomik açıdan erkeklere bağımlı bir yaşamla yüzleşmeleri sonucunda ortaya çıkan haklı bir mücadeleleri söz konusudur. Mesela, Avrupa'da kocası kumarbaz olan ya da borsada para oynayan bir kadının kendi malını kurtarmak için bunu kanundan talep etmesine rağmen kocasının izni olmadan malı üzerinde tasarruf hakkına sahip olmaması, kadın ve erkek arasında eşitsizliği göstermesinin yanı sıra çıkar çatışmasına ve uyuşmazlığa da yol açar. Bütün bunları ve kadınlara yönelik haksızlıkları ve eşitsizlikleri eleştiren Avanzade Mehmet Süleyman'ın "erkek nasıl bir insan ise kadın da öyle bir insandır. Aralarında sadece biyolojik olarak fark vardır. İşte bu farktır birinin diğerine ihtiyacını ortaya çıkarmıştır" (1330: 5) ifadesi aslında yaratılış ve dünyada konumlanışları bakımından erkek ve kadını eş değer gördüğünü yansıtmaktadır. Yazara göre, insanlığın bugünkü duruma gelmesi, kadınların ve erkeklerin birlikte verdikleri bir mücadelenin sonucudur. Erkek, kadına muhtaç olduğu gibi kadın da erkeğe muhtaçtır. Avanzade'nin bu ifadelerini Şemsettin Sami de "Kadınlar" adlı eserinde dile getirmiştir.

Bağımlı Kimlik Israrı: Evcil Kadın Tipi

Tanzimat dönemi yazarlarına göre, Osmanlı toplumunun geri kalmışlık nedenlerinden birisi de kadınların eğitimsizliğidir. Ancak, kadın eğitimiyle kast edilen genel olarak kadınların iyi bir eş ve iyi bir anne olabilmeleri için eğitim almalarıdır. Bu dönemde, Avrupa devletlerinin Osmanlı'yla kıyaslanması ve İslam'ın üstün taraflarının belirtilmesi, kadın hakları konusunda da gündeme gelmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin yazılarında ve Fatma Aliye Hanım'ın "Nisvân-ı İslam" adlı eserinde, Osmanlı kadınlarının Avrupalı kadınlardan üstün olduklarını savunmaları, Tanzimat devrinin genel tutumunu yansıtır. Nitekim Müslüman kadınlarla Avrupalı kadınları kıyaslayan ve Müslüman kadınların haklarının Avrupalı kadınlardan daha fazla olduğunu ileri süren Avanzade Mehmet Süleyman, Avrupa'daki kadınların eğitim hakkı kazansalar bile çalışmalarına izin verilmediğini belirtir. Avrupa'da tıp eğitimi alan bir kadının buradan en iyi derecede mezun olsa bile doktorluk yapmasına devletin izin vermediğini ve hatta kocasının da onu bu görevden alıkoyabileceğini vurgulayan yazar, İslam kadınları için bu durumun böyle olmadığını açıklar. Çünkü tıp eğitimi alan Müslüman bir kadın, doktorluk yapma hakkını kazandığı gibi buna İslam dini de engel teşkil etmez. Yazarın örnek verdiği bir diğer meslek grubu avukatlıktır. Avanzade Mehmet Süleyman, Avrupa'da hukuk doktorası yapacak kadar

ileri düzeyde eğitim gören bir kadının mahkemede bir şahsı vekâleten müdafaa etme hakkının olmamasına rağmen hukuk bilgisi olan Müslüman bir kadının bu alanda herkese vekâlet edebileceğini vurgular. İslam kadını, toplumsal yaşamdaki konumu bakımından yücelten yazarın buna benzer verdiği örneklerden birisi de Avrupa'da kadınların üniversitelerde hocalık haklarının olmamasına rağmen Müslüman kadınların üniversitelerde ders verebilmeleridir. Hatta yazar, bunun örneklerinin İslam ülkelerinde sık sık görüldüğünden bahseder. Nitekim yazar, İslam devletlerinde hadis ve fıkıh tahsil edip ve bu kadınlardan ders gördükten sonra icazet alan meşhur erkekler olduğunu söyler (1330: 52-53). Avanzade Mehmet Süleyman'ın vurguladığı bu unsur, Fatma Aliye'nin "Meşahir-i Nisvan-ı İslam" adlı eserinde de dile getirilmiştir. Zira Fatma Aliye, bu "kitabında geçmiş dönemlerde yaşamış İslam kadınlarının başarılarından örnekler vermiş, kadınların kendi tarihlerini araştırmalarının önemine dikkat çekmiştir" (Çakır 1996: 29). Avanzade Mehmet Süleyman, "Kadın Esrarı" adlı kitabında, isim vermeden bu kadınlardan bahsetmesine rağmen Fatma Aliye, "Meşahir-i Nisvan-ı İslam" kitabında başarılı İslam kadınlarını tanıtarak Müslüman kadınları toplumsal bir uyanışa geçirmek ister. Her iki yazarın farklı şekilde aynı konudan bahsetmeleri, bu dönem yazarlarının birbirlerinin görüşlerini desteklemesi açısından önem arz eder. Kadınların gelecekteki varlıklarını tasarlamaya (Gasset 1999:138) çalıştıkları bu süreçte kadın konusu ve kadınların var oluş mücadeleleri sosyal bir ortamda devam etmiştir.

Tanzimat ve II. Meşrutiyet döneminde kadınlarla ilgili üzerinde durulan en önemli meselelerden birisi de kadınların örgün eğitim kurumlarında eğitim almalarının gerekliliğidir. Özellikle kadın dergilerinde, inas mekteplerine kız çocuklarının gönderilmesi ile ilgili pek çok yazı yayınlanır. Avanzade Mehmet Süleyman da, kadınların "inas mekteplerinde" eğitim almalarının yanında özellikle diyanet ve sağlığın korunmasıyla ilgili kitaplar okumalarını tavsiye eder. Ayrıca yazar, özellikle ciddi İslam okullarının açılmasını ve buralarda kadınlara tam anlamıyla dini ve sosyal eğitim verilmesini ifade ederken çocukların yabancı okullar yerine milli okullara gönderilmesini telkin eder (1330: 28). Yazar, *Nevsal-i Nisvan'* da da, sayıları gittikçe artan darülmualimat ve kız sanayi mekteplerinin Osmanlı kadınlarının terbiye ve tahsiline katkısından bahseder. Buralarda yetişen kızların öğrendikleri fen bilimleri sayesinde mütercim, yazar ve müellif olduklarını belirtir. Zira yazara göre, bu okullarda eğitim alan kadınlar, ev görevlerini ihmal etmedikleri gibi erkekler gibi gazetelerde makaleler, tefrikalar, fıkralar yazarlar (1315: 34). Bütün bu görüşlerine rağmen Avanzade Mehmet Süleyman'ın Avrupa'daki kadınların hakiki vazifelerini unutarak kendilerine yabancı olan mesleklere

yöneldiklerini söylemesi, kadınların çalışma yaşamlarını sınırlandırmaya yönelik eril bir tutumun yansımasıdır. Çünkü yazara göre, kadın, kadınlıktan çıkararak vazifeler ve meslekler arasında kaybolup gittiği için talim ve terbiyesinin en önemli kısmı eksik kalmaktadır.(1330: 28).

Kadın Görünürlüğü: Cinsiyetin Toplumsal Temsili

Sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda değil Avrupa'da da kadınların siyasal alanda söz sahibi olmak istedikleri bir süreç, elbette kadınlar adına sancılı geçmiştir. Osmanlı Türk kadınlarının kendi olma mücadeleleri verdikleri bir dönemde, zaman zaman aydın erkeklerle çatışma halinde bulunmaları ve önlerine engel olarak dinin konulması, dinin yanlış yorumlanmasının bir sonucudur. Ancak Osmanlı'nın ilk dönem kadın hareketleri sırasında, siyasal hak isteme talebi olmamıştır. Bununla birlikte ilk dönem kadın hareketlerinde, siyasal oluşumların içinde yer alan kadınların varlığı dikkat çekicidir. İttihat ve Terakki Fırkası'nın içinde yer alan Emine Semiye, bu kadınlardan birisidir. Daha sonraki süreçte, özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra, Avanzade Mehmet Süleyman'ın "Kadın Esrarı" kitabını yazdığı yıllarda ise Osmanlı Türk kadınlarının siyasal hak arayışı için ciddi mücadeleler verdikleri görülür. Ancak Avanzade Mehmet Süleyman'ın kadınların siyasal özgürlükleri noktasında endişeleri vardır. Yazar, özellikle "Kadın Yolu" dergisinin bu yoldaki ısrarlı girişimlerini eleştirir gibidir. Buna rağmen yazar, insanların yaratılış açısından eşit olduklarını ifade eder ve bazı insanların kadınları eksik görmesini güvenilir bulmaz. Çünkü yazara göre, kadınların artık fikir ürünleri parlamıştır ve bunun genelleşmesi de zaman içinde olacaktır. Artık kadınların sadece okuyup yazmakla yetinmediklerini belirtmesine rağmen yazarın kendisiyle çeliştiği görülür. Zira "Kadın Esrarı" kitabında, kadınları ev yaşamıyla sınırlandırma eğilimi içindedir.

Avanzade Mehmet Süleyman'ın zaman zaman kendisiyle çelişmesine rağmen Avrupa'daki feminist hareketleri Osmanlı kadınlarına duyurmayı görev sayması, kadınların belli sınırlar dâhilinde kamusal alanda görünürlük kazanmalarını istemesinin bir sonucudur. İngiltere'deki feministlerin girişimlerinin Fransa'dan sonra kadınlar için siyasi haklar talep edilmesiyle başladığını vurgulayan yazar, İngiliz feministlerinin idare meclislerine ve belediyeye üye seçmek ve parlamentoya seçilmek arzusunda olduklarını belirtir. Fakat yazara göre, elde ettikleri haklar, Fransa ile kıyaslanmayacak kadar tanzimdir. Medeni hukukta değişiklik isteyen İngiliz kadınları servetlerini, kazançlarını kullanma hakkını, mahkemede hukuk salâhiyetini, müdafaa hakkını ve kocalarının izni olmadan sanayi ve ticaretle uğraşabilme hakkını talep ederler. Fransa'dan kırk sene sonra kadın hakları konusunda mücadele veren İngiliz kadınları altmış sene içinde başarılı olmuşlardır.

Avanzade Mehmet Süleyman, Fransa'nın onlara yetişebilmek için bir asır daha çalışması gerektiğini belirtir (1330: 58).

Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, İsviçre'de ise medeni hukuk açısından kadınların kazandıkları haklar, İngiltere kadınlarının haiz olduğu haklara eşittir. Zira İsviçre'de siyasi olarak kadınlar, eyalet meclislerine seçilebilme hakkını kazanmışlardır. İsveç'te ise idare meclislerine katılma hakkını elde eden kadınlar, siyasi olarak erkeklerle her açıdan eşit olmanın mücadelesini vermişlerdir. (1330: 59-60). Yazara göre, Avusturya'nın Hırvatistan eyaleti de feminizmde hayli ilerlemiştir. İspanya, İtalya ve Yunanistan'da feminizmin bu yıllarda henüz doğmadığını belirten Avanzade Mehmet Süleyman, Yunanistan'daki kadınların Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olduğu zaman kazandıkları hakları muhafaza ettiklerini belirtir. (1330: 61).

Avrupa'daki feminizm adı altında kadınların istedikleri eşitliklerin bunlardan ibaret olduğunu dile getiren Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, Amerika'da her şeyde olduğu gibi feminizm de Avrupa'dakinden başka şekilde cereyan etmiştir. Yazar, 1869'da Amerika'da bir senede pek çok cemiyet açıldığından bahsederek bu cemiyetlerin 1890 senesinde "Amerika Nisvanının Hukuk-ı İntihabiye Cemiyeti" adıyla birleştirildiğini vurgular. Bütün bu çabalar sonucunda Amerikalı kadınlar, siyasi haklarını da elde etmeyi başarmışlardır. Avanzade Mehmet Süleyman, Amerika'da kadınların erkeklerle aynı medeni haklara sahip olduklarını vurgularken yine İslam kadınları ile kıyaslayarak İslam kadınları gibi savaştıklarından ve komutan olduklarından bahseder (1330: 62-64).

Avanzade Mehmet Süleyman, feminizmi tamamen reddedici bir tutum sergilemez. O, İslam kadınlarının bu haklara zaten sahip olduklarını belirtmesi yönüyle devrindeki dini öne sürerek feminizmi kabul etmeyen aydınlardan ayrılır. Örneğin "Genç Kadın dergisi feminizmi Avrupa kökenli olduğu için reddetmiştir" (Çakır 1996: 38). Ancak Avanzade Mehmet Süleyman'ın feminizm algısı, kadın ve erkek arasındaki tam bir eşitlikten yana değildir. Kadını, devrinin genel bir temayülü olarak bir çiçeğe benzeten yazar, kadının da bir çiçek gibi bakıma muhtaç olduğunu söyler. Bu nedenle yazara göre, kadın gençliğinde talim ve terbiye alırsa, tahsiline özen gösterilirse, "faal, zeki, akıllı ve muktedir" olur. Ancak bir kadının ne kadar tahsil terbiye alsada dahi dimağı müsait olmadığı için bir erkeğe eşit olamayacağını söylemesi, kadınları yüceltici bir tavır içinde görünmesine rağmen erkek hegemonyasının etkisinde kaldığını ispatlamaktadır (1313: 1-2). Tıpkı Avanzade Mehmet Süleyman gibi Nigar Hanım da, "Hanımlar Âlemi" dergisinde çıkan "Feminizm Nedir?" (Nigar Hanım 1330: 2) mektubunda kadın ve erkeğin her şeyden önce fitraten farklı olduklarını

belirtir. Nigar Hanım'ın bu mektubunda, “kadın ve haklarını gözetin ama yaratılışın sınırlarını zorlamayan bir anlayış, dahası kadını erkekten ayırmama bilinci dikkat çekmektedir” (Bekiroğlu 2008: 340). Bu bağlamda denilebilir ki; sadece erkek yazarlar değil kadınlar da erkeklerin kadınlarla eşit olamayacağı olgusunu gündeme getirmişlerdir.

Yoldan Çıkma ya da Yola Girme Yolu Olarak Kitap

Tanzimat döneminde kadınlara yönelik eserlerde, kadınlarla ilgili her türlü konunun gündeme getirilmesi, kadınların sadece sosyal yaşamla ilgili değil, yaşamlarının her ayrıntısıyla ilgili hususların dikkate alınmasının bir sonucudur. Özellikle kadın yazarların basın hayatında kendilerini görünür kılmaları ve kadın sorunlarına eğilmeleri kadınlar için yeni bir süreci başlatmıştır. Fatma Aliye ile başlayan “kadın inkılâbı” çalışmaları, kadın hareketinin sistematize edilerek kadınların her alanda söz hakkı almalarına yönelik bir tutumu yansıtmaya açısından önem arz eder. Ancak “kadın inkılâbı”, bu oluşumu farklı biçimlerde destekleyen yazarların varlığıyla değişik şekillere bürünmüştür. Özellikle kadınlara yönelik bazı eserlerin ahlâki zaafa yol açması noktasında gelenekçi yazarların sert ve katı bir tutumları görülür. Nitekim Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, kadınlara mahsus gazete ve kitaplar kesinlikle özel olarak yazılmalıdır. Yazarın eleştirdiği bir diğer husus da erkeklerin kadınlara, kadınların da erkeklere hoş görünmek için neler yapmaları gerektiğini tavsiye eden kitaplarda bahsedilen kural ve şartların milli ahlâk ve sosyal terbiyeyle kesinlikle ilişkisi bulunmamasıdır. Çünkü bu tür kitaplarda, asıl gayenin maddi menfaat sağlamak olduğunu söyleyen yazar, asıl amacı menfaat sağlamak olan yazarların açık saçık hikâyeler yazdığını belirterek bu tür eserlerin yazılmasına şiddetle karşı çıkar. İslam kadınlarının adlarıyla çıkan bu kitapları “hezeyânâmeler” olarak nitelendiren Avanzade Mehmet Süleyman, böyle eserlerin milletin ahlâkına darbe vurduğunu belirttiği gibi bu kitapların yazarlarını gaflet içinde olmakla suçlayarak kadınlığın sınırlarını çizer. Yazar, matbuat âleminin durgunluğundan faydalanmak isteyen bazı menfaatperestlerin “Naciye”, “Şefika” gibi saf ve temiz isimlerle çıkardıkları hikâyelerle topluma zarar verdiklerini vurgulayarak özellikle yayınevlerinden bu konuda hassasiyet göstermelerini ister (1330: 18).

Kadınların okudukları kitapların titizlikle seçilmesinin gerekliliğini vurgulayan Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, kadınların okudukları kitaplar ciddi ve ahlâki değerlidir. Bunun dışında kadınların küçüklüklerinde dinledikleri masalların da onlarda aşk ve sevdâ gibi hislerin teşekkülüne sebep olacağını ve erken yaşta evlenmeyi isteyeceklerini belirterek kadınların okudukları kitaplara sınırlama getirilmesinden yana bir tavır

sergiler. Avanzade Mehmet Süleyman'ın bu tutumu, sadece Osmanlı yazarlarına ait bir davranış biçimini yansıtmaz. Nitekim J.J. Rousseau, "Emile" adlı kitabında, kadınların asli görevlerinin aile yaşamı ve annelik olduğunu vurguladığı gibi "Emile"nin okuyacağı kitaplara da sınırlama getirir (Rousseau, 1966).

"Kadın Esrarı" adlı kitabını kadınlara yol göstericilik olması açısından yazdığını ifade eden Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, maddi kaygılarla, ahlâka aykırı ve toplum yaşayışına ters düşecek eserleri yazanlar, toplumsal düzeni bozdukları ve toplumda yozlaşmaya yol açtıkları için nefreti hak etmektedirler. Yazar, bu tutumuyla aslında o dönem romanlarındaki Batılı yaşam tarzına ait unsurları eserlerine alan yazarları eleştirerek onların yıkmaya çalıştıkları kadın ahlâkını kendi eseri aracılığıyla korumaya çalıştığının altını çizer. Çünkü yazara göre, sırf menfaatleri için bu tür eserler yazanlar, eğer bu milletin aydınlarının paraya değil güzel ahlâka muhtaç olduklarını anlayabilselerdi vatan ve millet adına bu tür eserleri yayınlamayı vicdanlarına aykırı bulacaklardı (1330: 20).

Kadınlara yönelik yazılan kitapları eleştiren Avanzade Mehmet Süleyman, kadınların roman okumasına da karşı çıkar. Yazarın kadınların romanlarda rastladıkları hayatları taklit etmek arzusunda olmamaları şartıyla roman okuyabilmelerine izin verilebileceğini savunması ve aksi durumda kadınların roman okumalarının caiz olmadığını belirtmesi, geleneği kullanarak kadınları kısıtlamaya yönelik bir tutumun erkek egemenliğindeki bir toplumun genel söylemi haline dönüşmesidir. Zira yazarın genel kanaatine göre, bir kadının işlediği romanlar okuduğu romanlardan daha eğlencelidir. Aslında yazar, romanın kadınlar için sadece bir zaman öldürme aracı olduğu görüşündedir. Bu nedenle kadınlar roman okumak yerine, kadınlığının kıymetini gösterecek "analık, zevcelik, kadınlık ve hanımlık adabını" öğretecek eserler okumalıdır (1330: 89). Bu noktada yazar, eli kalem tutan kadın yazarların sosyal yaşamın meseleleriyle ilgili makaleleri bulunmadığından şikâyet eder (1330: 26). Ancak Avanzade'nin bu görüşü neye istinaden söylediği belirsizdir. Zira kendisinin de yazı yazdığı *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin yazar kadrosunun büyük bir kısmı kadınlardan oluşmakla birlikte işlenen konular da kadınların ilgisini çekecek niteliktedir. Yazarın asıl dikkat çektiği nokta, matbuat sayfalarında eserleri görülen kadın yazarların hemcinslerinin sıhhat ve selametine dair faydalı eserler yazmamalarına rağmen buna karşılık günlük gazetelerde ve dergilerde faydasız hikâyeler ve romanlar yazmalarındır (1330: 26). Örneğin, Avanzade Mehmet Süleyman, bu yazarların Osmanlı Türk kadınlarının ayıplanacak dereceye varan kıyafetlerine dair bir fıkra yazmamalarının sebebinin sorgular. Bu eleştirilerine rağmen yazar, 1315'te

yayınlanan *Nevsal-i Nisvan*'da, iki yıldır aralıksız yayınlanan "Hanımlara Mahsus Gazete"nin Osmanlı kadınlarının terakkilerinin geldiği seviyeyi gösterdiğini dile getirir (1315: 35).

Tanzimat döneminde kadınlarla ilgili pek çok düzenleme yapılmıştır. Kadın ve erkek mesirelerinin birleştirilmesi de bunlardan birisidir.

"İslam hukukunun geçerli olduğu bütün toplumlar gibi Osmanlı'da da, kentsel mekân, cinsiyete göre çok keskin bir biçimde ayrılmış durumdaydı ve Tanzimat dönemine dek kadınları konu alan uyarı ve yasaklamaların, öncelikle giyim-kuşam ve kadınların gezinti yerlerindeki, alışveriş sırasındaki vb. davranışlarını düzenleyenler olduğu görülmekteydi." (Berktaş 2006: 98).

Avanzade Mehmet Süleyman da kadın yazarların, mesirelerin cinsiyete göre ayrılmasına yönelik yazı yazarak bu icraati desteklemelerinin önemini vurgular. Zira yazara göre, mesirelerin ayrı olması birçok çirkin halleri ortadan kaldıracaktır. Bu noktada da kadınları bilinçlendirmek adına asıl görev kadın yazarlara düşmektedir (1330: 26).

Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, genç kızlara yönelik diyanetten, ahlaki faziletlerden, ev idaresinden, aileden, sağlıktan ve fen ilimlerinden bahseden kitaplar yazılmalıdır. Hatta bu eserlerin büsbütün ayrı yazılmaları gerektiğini belirten Avanzade Mehmet Süleyman, bu tür eserleri yazacak kadınlar yoksa ciddi, muktedir, erkekler tarafından yazılmalarının gerektiğini dile getirir. Yani yazara göre, kadınlara yönelik eserlerde ilk gaye, fayda olmalıdır. "Hiçbir kadın kitabı görmedim ki mesela onda tütünün bir kadına nasıl etki ettiği kadınların bu madde nazarında ne kadar fenalık gördüğü sıhhaten ve idareten tütünün etkileri anlatılmış olsun" (1330:103-104) diyen Avanzade Mehmet Süleyman, Avrupalı meşhur bir düşünürün "Erkek ile kadın arasında bir fark varsa, o da sonrakinin kadın olmasından ibarettir" (1315: 4) sözünden yola çıkarak kadınlar için farklı eserler yazılması gerektiğini pek çok defa dile getirmiştir. Bu söze dayanarak erkekle kadın arasında farklılıklar olduğunu ifade eden yazar, bir erkeğe yönelik eserle kadına yönelik eserin aynı olamayacağını ifade eder (1315: 4). Bu nedenle sırf hanımlara yönelik bir takvim olması için *Nevsal-i Nisvan*'ı hazırladığını belirten yazar, bu kitapta "Nigar Bint-i Osman", "Makbule Leman", "Emine Semiye" ve "Fatma Fahrunnisa" gibi devrin önemli kadın yazarlarının yazı ve şiirlerine yer vermiştir. Kadın yazarların hikâye ve roman yazmalarını eleştiren Avanzade Mehmet Süleyman'ın roman ve hikâye yazan kadın yazarların yazı ve şiirlerine yer vermesi, aslında kadın gerçeğinin geleneksel sınırlardan kaydığını görmesinin bir sonucudur. Özellikle feminist görüşlerindeki sert tutumuyla ve siyasi kimliğiyle dikkat çeken Emine Semiye'nin *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin 56. sayısındaki "Cemal-i Manevi" yazısının *Nevsal-i Nisvan*'a

alınması, Avanzade Mehmet Süleyman'ın kadın hareketiyle ilgili tavrının zaman zaman yumuşamak zorunda kaldığını göstermektedir.

Yazarın dikkat çektiği unsurlardan birisi de kalemleriyle güç kazanan bazı kadınların fikren erkeklere yaklaştıkları halde kalben kadın olarak kalmalarıdır. Avanzade Mehmet Süleyman'ın yazı ve telif ile meşgul bir kadının, eşi için daima kafa yorgunluğu olduğunu söylemesi, kadınların birincil görevlerini ev ile sınırlandırmaya yönelik bir tutumdur. Hatta yazarın kadınların yazı ile meşgul olmak yerine gergef işlemeye hevesli olmalarının daha iyi olacağını belirtmesi, kadınların ev içi görevlerini kutsamasının bir sonucudur. Çünkü yazara göre, kadınlar öncelikle kadınlık görevlerini tanımalı ve ev işlerini layıkıyla yerine getirmelilerdir (1330: 78-79). Yazıyla uğraşan kadınların iki hatalarının olduğunu ifade eden Avanzade Mehmet Süleyman, kitaplarının sayısı arttığı için gururlanan kadınların aile yaşamlarını sekteye uğratacağı düşüncesindedir. Bu düşünüş tarzını tetikleyen unsur ise bir kadın yazara eş olacak kimsenin ilim kudretinden yoksun ise aşağılık kompleksine kapılacağı düşüncesidir. Zira yazara göre, manen ve maddeten kendisinden üstün bulunan bir kadınla evlenen erkek, genellikle aldanır ve pişman olur. Yazarın bu görüşü de kadınların sadece ev içindeki görevleriyle anne ve eş rolleriyle sınırlandırılmasına yöneliktir (1330: 79).

Avanzade Mehmet Süleyman'ın vurguladığı bir başka konu ise Müslüman kadınlara yönelik konferansların ciddiyetsiz olmasıdır. İslam kadınının öğreneceği şeyleri kendisinin öğrenmesi gerektiği noktasında ısrar eden yazar, bir erkeğin İslam kadınlarına konferans vermesini de çirkin bulur. Bu nedenle, Osmanlı kadın yazarlarının evlerinde oturmak yerine kadınlara konferans vermeleri gerektiğini belirtirken de asıl amacın ahlâki faziletlerin korunması için iyi eşler ve anneler yetiştirmek olduğunu ve bunun imkânı yoksa bile Hristiyan kadınlarından daha mahir ve muktedir öğretmenler yetiştirilmesi olduğunu vurgular. Kadın yazarların konferans vermelerinin daha tesirli olacağı görüşünü savunan yazara göre, bir erkek cinsiyet farkından dolayı kadınlarla her şeyi konuşamaz. Bu nedenle kadın doktorlar ve kadın öğretmenler, bu görevi yerine getirmelilerdir (1330: 102-103).

Nevsal-i Nisvan' da Osmanlı kadınlarında ilerleme olduğunu ifade eden yazara göre, kadınların terakki ve terbiyeleri, bir milletin geleceğini şekillendiren en önemli unsurlardandır. Yazar, bu bağlamda *Nevsal-i Nisvan'*daki "Osmanlı Kadınlarında Terakkiyat" başlıklı yazısında, *Hanımlara Mahsus Gazete'*nin beyannamesi niteliğindeki "Tahdis-i Nimet Tayin-i Meslek" başlıklı yazıda da yer alan ifadelere yer verir. Bu bağlamda yazılarında genel olarak kadınların tahsil ve terbiyesinin önemini vurgulayan Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, Osmanlı Türk kadınlarının ahlâkını bozan sebeplerden birisi de zengin

ve büyük ailelerin yaşam biçimleridir. Zira orta halli ya da fakir ailelerin iffet ve ciddiyet sahibi olduğunu belirten yazar, genellikle büyük ya da zengin ailelerin hafif davranışlar sergilediklerini ifade eder. Çünkü bu ailelerdeki kadınlar, serbest ve lakayt davranış biçimini alışkanlığa dönüştürmüşlerdir. Yazarın bu tespitine gerekçesi de zengin ailelere mensup kadınların tiyatrolara gitmeleridir. Bu ailelerdeki kadınlar sadece kadınlara mahsus tiyatrolara gitmedikleri gibi yazara göre, Osmanlı Devleti'ndeki tiyatrolar ciddiyetten uzak oldukları için milli ahlâkı fesada düşürmektedirler (1330: 102). Avanzade Mehmet Süleyman'ın bu tutumu, gelenekçi kesimin tiyatroya bakış açısının bir yansıması olduğu gibi kadınların sosyal yaşam içinde görünürlük kazanmalarına yönelik eleştirilerinin bir sonucudur. Oysa yazarın *Nevsal-i Nisvan*'a bir yazısını aldığı ve *Hanımlara Mahsus Gazete*'de beraber yazı yazdığı Emine Semiye bu noktada, tam tersi bir düşünüş tarzı içindedir. Emine Semiye, gelişmiş ülkelerde tiyatronun bir edep mektebi olduğunu söyleyerek, tiyatronun eğitici rolüne inanır. Emine Semiye'ye göre bir dershaneye benzeyen tiyatro sahnesinde insan ahlâk ilmini öğrendiği gibi zarafeti ve inceliği öğrenmeye dalar" (Kurnaz 2008:185-186).

Mutlu Yaşam Dairesi: Aile İçinde Kadın

Kadının aile içindeki rolü, Tanzimat dönemi yazarlarının en fazla üzerinde durdukları unsurlardan birisidir. Zira Şemsettin Sami'nin "aile demek kadın demektir" şeklindeki sözleri, bu dönemdeki gelenekçi aydınların manifestosu niteliğindedir. Kadına verilen değer özellikle ev içinde kadının etkin unsur olmasıyla ilintilendirilmesi, toplumsal düzenin ve ahlâkı yüceliğin öncelikle ailede sağlanacağı düşüncesinin bir ürünüdür.

Kadınların evlilik yaşamları ve ev içindeki rolleri/görevleri, Tanzimat dönemi yazarlarının sıklıkla işledikleri bir konu olmakla beraber özellikle kadınların aile içinde konumlanışlarına dikkat çekilmiştir. Fatmagül Berktaş, "Tarihin Cinsiyeti" kitabında "Osmanlı kadınları ve onları hem destekleyip hem de söylemin ve pratiğin sınırlarını çizen erkek aydınlar, kadın eğitiminin gerekliliğini Batı'daki tartışmalara benzer biçimde kadının eş ve annelik rolünü daha iyi yapabilmesi ile temellendiriyorlar" (Berktaş 2006: 93) görüşüyle bu dönemdeki kadınlara verilen eğitimin asıl amacının annelik ve eş vazifesinin olduğunu belirtir. Bu dönemde kadınlarla ilgili görüşleriyle dikkat çeken Şemsettin Sami, "Kadınlar" adlı eserinde "Cemiyet-i beşeriyenin saadeti kadınların terbiyesine mütevakkıf olduğundan, kadınların terbiyesi cemiyet-i beşeriyenin sadetine muciptir" (Şemsettin Sami 1996: 33-37) düşüncesiyle ailenin asıl unsurunu oluşturan kadınların eğitiminin sadece aileyi değil aynı zamanda milleti de kurtaracağını ve böylelikle toplumsal

düzenin sağlanacağını vurgular.

Özellikle kadın yaşamına dair konuları gündemine alan Avanzade Mehmet Süleyman'ın üzerinde önemle durduğu bir diğer konu ise gerçek hayat olarak nitelendirdiği evlilik yaşamıdır. Zira yazarın evlilik yaşamının en küçük bir mutluluk anını ve en basit bir eğlencesini kalbin bütün gamını ve dertlerini def etmeye yetecek şekilde görmesi, evliliği kutsamasına yönelik dini referanslı geleneksel düşünüş tarzının yansımasıdır. Evlilik yaşamının gayet nazik ve çabuk lekelenecek bir elbise gibi korunması gerektiği düşüncesi, yine yazarın evliliği kutsallaştırmasının bir sonucudur.

Sevip de evlenmenin bir piyango veya kumar oyununa benzediği görüşünde olan Avanzade Mehmet Süleyman'a göre evliliğe erkekler, serbestîlerini, kadınlar da sadetlerini koyarlar. Bu bağlamda, evliliği iki kürekli bir sandala benzeten yazar, sandalın hâkimiyetinin sağlanmasını eşlerin uyum içinde olmalarına bağlar (1330: 91). Evlilik yaşamında kadın ve erkeğin birbirlerini tamamlayıcı unsurlar olduğu düşüncesini dile getiren yazar, "kadın erkeği erkek de kadını kullanmayı bilmelidir" ifadesiyle eşler arasındaki uyumu vurgulamasına rağmen erkeklerin eşlerine karşı daima kudretlerini göstermelerini ve gururlu davranmaları gerektiğini belirtirken, hegemonik erkek söylemini yansıtır. Yazar, "Rehber-i Muamelat-ı Zevciyye" adlı kitabında da erkeklerin eşlerine nasıl davranmaları gerektiğini yine egemen erkek bakış açısıyla anlatır. "Neredeyse kadınları, 'kullanma talimatı' hükmündeki kitabında kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılıkların, erkeğin yüce (ulvi), kadının ise yaratılışının verdiği özelliklerle alt(süfli) alanda hâkim olmasını sağladığını anlatır. Kadın ile erkek arasındaki biyolojik farkları vurgulayarak ve kadının erkekten daha zayıf yaratıldığını iddia ederek kadınlar için belirli bir profil çizer" (Denman 2009: 140).

Geleneksel anlayışta, evlilik yaşamının kutsanması, toplumsal yaşamın en önemli dinamiklerinin aile tarafından düzenlendiği düşüncesinin yansımasıdır. Geleneksel çizgiyi benimseyen Avanzade Mehmet Süleyman, evliliği hayatın en kıymetli eserlerinden birisi olarak ifade eder. Bu bağlamda yazara göre, hiçbir ümidi olmayan insanın mesut ve bahtiyar olması, insaniyete girdiği evlilik hayatında dikkat ve olgunlukla hareket etmesine bağlıdır. Yazarın görüşünü desteklemek için Milton'un, "bir kadını idare etmek bir devleti idare etmekten daha zordur" (1330: 73) sözünü söylemesi, Avrupalı yazarların kadına/evliliğe bakış açılarından örnekler sunmak içindir. Avanzade Mehmet Süleyman'ın kadınların övülmekten çok hoşlandıklarını vurgulaması, hatta sahte bile olsa övücü sözlere inandıklarını belirtmesi de kadınların kolay kandırılabilir olmalarına bir göndermedir. Yazara göre, en sert bir kadını yumuşatmak için bile iltifat yeterlidir.

Avanzade Mehmet Süleyman'ın kadınlarla ilgili bir diğer tespiti de

kadınların ev içindeki görevlerinin zorluğudur. Yazara göre, bir memleketin numunesi sayılan ev, bir kadının bir vali kadar iş göreceği idare alanıdır (1330: 68) Çünkü gelecekte memleketi idare edecek olan çocuklar, ilk terbiyeyi ve ilk idare örneklerini annelerinden öğreneceklerdir. Bu nedenle kadınlar, kendi kendilerinin hem hizmetçisi hem de efendisi olduğunu düşünerek çocuklarını çalışmaya yönlendirmelidirler. Yazarın aile hayatıyla ilgili tespitlerinden birisi de, kadınların çevrenin etkisiyle daha küçük yaşlardan itibaren hayalperest bir özelliğe sahip olmalarıdır. Yazarın kadınlara yönelik bu eleştirisi ve kadınların sokakta kendilerine bakan erkeklere karşı ciddiyetlerini koruyamadıkları fikri, Osmanlı'daki gelenekçi kesimin kadınlarla ilgili yanlış düşüncelerinin bir yansımasıdır. Kadınları, hayalperest olmakla itham eden Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, her kız, yemek pişirmeyi, çamaşır yıkamayı, evi idare etmeyi ve eşine nasıl davranacağını öğrenmelidir (1330: 103). Tanzimat'tan sonraki süreçte "kadın inkılâbı" yolundaki hareketliliğin etkisiyle kadının asli vazifelerini unutacağı düşüncesi, gelenekçi yazarların en büyük endişelerindedir. Nitekim Avanzade Mehmet Süleyman da bu endişelerini zaman zaman kadınları sınırlayıcı bir üslupla dile getirmektedir.

Kadınların sosyal yaşam içindeki konumlarını terbiye ve nezaketle ilişkilendiren Avanzade Mehmet Süleyman, akıllı kadını terbiyeli ve nezaketli olarak nitelendirir. Yazara göre, bu özelliklere sahip kadınlar, teklif ve teklifsizliğin derecesini, giyinmeyi, konuşmayı bilir. Oysa cahil kadın ise eşine karşı lakayt davrandığı gibi özellikle güzelliğine güvenirse eşini ve çocuklarını önemsemez. Yazarın eleştirdiği bir başka kadın tipi ise her şeyi modaya uydurmak isteyenlerdir. Modayı, İslamı unutturan bir unsur olarak ele alan yazar, modaya uygun giyinen kadınları, bir sebze tarlasında yetişen faydasız otlara benzetir. Yazar, bu katı tutumunu daha da ileri götürerek bu kadınların hemcinslerinin ahlâkını bozmaktan başka bir işe yaramadıklarını belirtir. Avanzade Mehmet Süleyman'ın eleştirisi, sadece modaya uygun giyinen kadınlara değil, aynı zamanda bu kadınlar yüzünden gazetelerde yaygaralar koparan yazarların haktan ve hukuktan bahsetmelerindedir. Zira Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, bu yazarlar, Avrupa'nın etkisinde kalarak kadınları esaret altında olmakla suçlarlar. Oysa Avanzade Mehmet Süleyman, bu yazarların hakiki bir Müslüman ve vatanperver gibi düşünmedikleri fikrindedir. Çünkü Avanzade Mehmet Süleyman gibi katı bir tutum sergileyen ve erkek egemen anlayışı benimseyenlere göre bu yazarlar, beş on hafif mizaca hizmet edeyim derken, yüzlerce binlerce fazilet sahibi kadınlara kötülük etmektedirler (1330: 126).

Tanzimat döneminde kadınların giyim ve kuşamlarıyla ilgili beyannameler

yayınlanması, özellikle gelenekçi kesimin desteklediği bir durumdur. Nitekim Avanzade Mehmet Süleyman, hafif mizaçlı giyindiklerini düşündüğü kadınların giyimlerine sınırlandırma getiren hükümet beyannamesini takdir eder. Bununla birlikte yazar, kadınların hava alabilmeleri için sadece kadınlara mahsus bahçelerin oluşturulmasını ister. Buna gerekçe olarak da, kadınların sokaklarda tacize uğramalarının önüne geçileceği fikrini sunar. Yazarın kadınlarla ilgili önerilerinden birisi de yardıma muhtaç olan dul ve fakir kadınlara yardım etmek için dernekler kurulmasıdır. Bunu da sadece hükümetten beklememek gerektiğini ifade eder (1330: 28). Ancak Avanzade Mehmet Süleyman'ın önerdiği dernekler, Tanzimat döneminden itibaren örnekleri görülmeye başlayan ve özellikle kadın yazarların destekledikleri yardım dernekleridir.

Avanzade Mehmet Süleyman'ın kadınlara yönelik bir başka eleştirisi de kadınların dedikoduya meraklı olmaları ve daima gülmek, eğlenmekle vakit geçirmeleridir (1330: 77). Ancak yazar, bu noktada pek çok erkeği de kadınlarla özdeşleştirilir. Eş seçiminde erkeklerin dikkat etmeleri gereken özellikleri sıralayan Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, cahil kadın âlime, fakir zengine, çirkin güzele, ahmak akıllıya, kimsesiz analıya babalıya tercih edilmelidir. Bu düşünüş tarzında, aslında evde her anlamda sınırlandırılabilir bir eşin varlığının olması gerektiği vurgulanır. Bunların dışında yazar, kadınlarda sadakat ve vefanın öncelikli olmasını telkin ederken hodperest kadını çirkin olarak tanımlar. Evlenirken faziletli bir kadın seçmek ve evlenilecek kişinin anasının, babasının ve akrabalarının sorulması gerektiğini vurgulayan yazara göre, bunlar bir evlilik yaşamının korunması için yadsınamayacak gerçekliklerdir (1330: 80). Zira yazar, ataerkil aile yapısının korunması açısından kadın algısının dönüşümünden hoşnutsuzdur.

Kadınlara ilgili haksız uygulamaların eleştirildiği ve çözümler üretilmeye çalışıldığı bir süreçte Avanzade Mehmet Süleyman, kızların küçük yaşta evlendirilmelerine karşı çıkar. Bu durumun kadınların ömrünü kısalttığını söylemesi, bu geleneksel tutumun yanlışlığını ifade etmesi açısından önemlidir. Erken yaşta evliliğin kadınları çabuk çökteceğini ve hastalığa yol açacağını özellikle geç evlenen kadınların vereme yakalanmayacaklarını belirten yazara göre, pek çok sorun kızların erken yaşta evlenmesinden doğar. Yazar, bu konuyu "Rehnüma-yı Malumat-ı Zevciyye" adlı eserinde detaylı bir biçimde açıklama gereği duymuştur. Ancak devrin Ahmet Mithat Efendi gibi bazı aydınları, erken yaşta evlilik konusunu gençler adına olumlama eğilimi içindedirler. Ahmet Mithat Efendi, "Peder Olmak Sanatı" adlı eserinde özellikle erkeklerin erken yaşta evlenmelerinin yüklediği

sorumluluk sayesinde kötü alışkanlıklara meyilemeyeceklerini vurgulayarak erken yaşta evliliği destekler. Avanzade Mehmet Süleyman devrinin diğer yazarları gibi, görücü usulü evliliğe de karşıdır. (1330: 107). Yazara göre, akrabalar tarafından kararlaştırılan evlilikler genç çiftlerin iradelerini ortadan kaldırmaktadır.

Evlilik yaşamıyla ilgili kadınlara öğütler veren Avanzade Mehmet Süleyman'ın iyi ve mutlu bir evlilik yaşamının karı kocanın birbirlerine olan davranışlarıyla ilintili olduğunu belirtmesi, aslında bilinen ve o devirdeki eserlerde sıklıkla vurgulanan bir gerçeği yansıtır. Kadınların lakayt bir evlilik yaşamı sürmelerini ve giyimlerine dikkat etmemelerini vakit darlığına ve işlerinin çokluğuna bağlamalarını mazeret olarak görmeyen Avanzade Mehmet Süleyman, akıllı bir kadının bilakis kaş ile göz arasında kendisine zaman ayırabileceğini vurgular. Nitekim yazar, "Hanımlara Mahsus Gazete"de yayınlanan "Kadın" adlı yazısında, evlilik yaşamındaki aksaklıkları kadın ve erkeğin birbirlerine karşı sorumsuz davranmalarına bağlar (1313: 1-2). Bununla birlikte kadınların eşlerinin ölümünden hemen sonra evlenmeyi düşünmeleri ve evlatlarını önemsememeleri, Avanzade Mehmet Süleyman'ın kadınlarla ilgili sorunsallaştırdığı bir diğer meseledir. Kadınların değişiminin, âlicenap ve faziletkâr kadınların kalmadığına bağlanması ise kadınların kendi olmak için verdikleri mücadelelerin değersizleştirilmesini yansıtır. Ancak yazar, bu noktada erkeklerle kadınları eş değer tutar. Zira sadece eşleri ölen kadınların değil aynı zamanda eşleri ölen erkeklerin de evlenmesine karşıdır. Kadınların evlatlarını düşünmediğini belirtirken de bir kavmin hayatını muhafaza etmeyi başarmasını faziletkâr kadınlarının olmasına bağlar. Hatta buna örnek olarak da Allah'ın her türlü belayı ahlâkını yitiren kavimlere musallat etmesini gösterir. Yazara göre, sevgiyi parayla değiştiren milletler, aşağılık bir vaziyete düşmekten kurtulamazlar.

Kutsal Rol Beklentisi: Annelik

Tanzimat döneminde, "ilerici" erkek yazar ve düşünürler, "Toplumun aydın erkeklerini yetiştirecek olanlar eğitimli validelerdir" önermesiyle kadınların eğitimini savunuyor ve aynı zamanda kadınların etkinlik alanını annelik göreviyle sınırlamaya çalışıyorlardı (Zihnioğlu 2003: 104). Bu bağlamda, kadınlara eğitim verilmesinin temelini toplumsal yaşamın varlığını koruyacak iyi anneler yetiştirmek düşüncesi oluşturmaktadır. Nitekim Avanzade Mehmet Süleyman'a göre de kadınların en kutsal görevi anneliktir. Zira bir memleket için yetiştirilecek ricalin en önemli vasıtası validelerdir (1330: 76). Çocukların çokluğunu bir kadının/annenin süsü olarak nitelendiren yazarın bu görüşü, Osmanlı toplumunun genel tavrıdır. İlber Ortaylı, "Osmanlı

Toplumunda Aile” kitabında, kadının aile ve toplum içindeki konumunun çocuk sayısı ve yaşlılık ile yükseldiğini belirtir” (Ortaylı 2007: 63).

Annelik görevinin kutsiyetinin altını çizen Avanzade Mehmet Süleyman, bir annenin özellikle yedi yaşına kadar çocuklarının terbiyesi ve irfanı ile ilgilenmesi gerekliliğinin önemini vurgular. Yazarın bu görüşü, kadınlara yönelik gazete ve dergilerde, kadın yazarların da ısrarla üzerinde durdukları konulardan birisidir. Şemsettin Sami de bir çocuğun sekiz yaşına kadar asıl eğitimi annesinden alabileceğini, okulun sadece okuma ve yazma öğreteceğini ve çocuğun ahlâkını ve doğasını değiştirmeye muktedir olamayacağını belirtir (Şemsettin Sami 1996:38). Kadınların eğitiminin çocuk yetiştirilmesindeki etkisi pek çok kadın gazetesinin de ele aldığı başlıca konulardan birisidir. Avanzade Mehmet Süleyman, kadın gazete ve dergilerinde yazılar yazarak anneliği yücelten kadın yazarlarla aynı görüşü paylaşır. Yazara göre, bir kadın ne kadar bilgili olursa, onun büyüttüğü çocuk da o kadar iyi terbiye görür. Zira kadınlar, insanlığın annesidirler. Bu bağlamda kadınların terbiye ve tahsili aynı zamanda bir toplumun geleceğinin terbiye ve tahsil görmesi demektir (1315: 33). Yazarın *Nevsal-i Nisvan*'da da çocuk büyütmenin ve çocuğun tahsili ve terbiyesiyle ilgilenmenin annenin himmetiyle olacağını belirtmesi ve erkeğin bu noktada görevinin daha sınırlı olduğunu ifade etmesi, kadının ev içindeki rolünün özellikle annelikle özdeşleştirilmesinin bir sonucudur. Çocuğu yaşama ilk hazırlayan kişi annesidir. İlk kelimelerini annesinin ağzından işiten ve gündelik yaşamın içine annesinin sözleriyle katılan çocuk, annesi sayesinde yaşam hakkında fikir sahibi olmaya başlar (1311: 38).

Tanzimat devrinin belirgin özelliklerinden birisi de çocuk öznenin yaşamsal alan içinde etkin bir varlık olarak algılanmaya başlamasıdır. Dönemin gazete ve dergilerinde kadınların annelik görevini en iyi şekilde yapabilmelerine yönelik bilgiler örnekler bağlamında sunulur. Avanzade Mehmet Süleyman da yazı ve makalelerinde, kadının annelik vasfının sınırlarını genişleterek anne ve çocuk ilişkisi üzerine fikirlerini beyan eder. Nitekim yazara göre, her şeyden önce evladına bakmakla sorumlu olan bir kadın için çocuklarının geleceği, mutluluk ve övünç kaynağı olmalıdır. Zira bir annenin çocuğunu uyanık buldukça onu şefkatli kucağına alması gerçek bir muhabbettir. Rütbe ve şanı ne olursa olsun bir kadının çocuğunu kendi arzusuyla emzirmesi ve gözetmesi annenin en büyük görevidir. Çocuğunu emzirmekten kaçınan bir anne, onun ilk busesinden ve ilk tebessümünden mahrum kalır. Yazara göre, çocuğun en tehlikeli zamanı korunmaya muhtaç olduğu ilk gençlik dönemidir. Ücretle tutulmuş bir kadının bir çocuğa annesi gibi bakması mümkün olmadığı için çocuğuna bizzat kendisi bakan bir valide ona hizmet etmiş olur (1330: 66).

Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, ölçsüz derecede ziynete, altına ve süse düşkün, ahlâki açıdan düşük ve düşünce bakımından yetersiz kadınlara sahip bir millet, hayatını koruyamayacağı gibi varlığını da sürdüremez. Zira insan doğurmak göreviyle yükümlü olan kadın, sadece insanı değil insaniyeti de beraberinde doğurmalıdır (1330: 3). Avanzade'nin bu yaklaşımı, her ne kadar kadınları sadece doğurmayla sınırlandıran bir bakış açısı gibi görülse de yazarın asıl vurgu yaptığı unsur, kadının annelik görevinin sadece doğurma eylemiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda millete kazandıracağı bedenlerin "insaniyet" vasıflarını taşıması ile de ilintilidir. Yazara göre, "insan insaniyetle kaimdir. Bunları doğuran ise kadındır." Bu bağlamda yazar, bir milleti/memleketi yüceltecek olanların ancak faziletli ahlâklarıyla yaşamlarını kurgulayan kadınlar olduğunu ifade eder.

Sağlıklı Bedenden Estetik Bedene: Dişi Beden

Tanzimat dönemimdeki kadın dergilerinde kadınlarla ilgili her türlü konuya yer verilmiştir. Kadınların dış güzelliklerinden kişisel bakımlarına kadar pek çok konuda, kadınlara eğitim verilen kadın dergileri kadınlar için adeta bir okul niteliğindedir. Avanzade Mehmet Süleyman da kadınlarla ilgili yazdığı eserlerinde, kadınların sadece sosyal yaşam içindeki konumlarıyla ilgili değil aynı zamanda kadınların bedenlerinin sağlığıyla ve bedenlerinin eğitimiyle ilgili de bilgi vermeyi bir görev saymıştır.

Kadınlara sağlıklı yaşam hakkında bilgi veren Avanzade Mehmet Süleyman'ın vurguladığı unsurlardan birisi de ışığın beden ve ruh sağlığı açısından önemidir. Nitekim ışığın insanlığın aynası olduğunu vurgulayan yazar, kadınlara güneşli yerlerde gezmelerini tavsiye ederken sadece sağlıklı değil aynı zamanda steril bedenlere sahip olmanın yollarını belirtir. Yazar, kadınların steril bedenlere sahip olabilmeleri için beden temizliğinin nasıl yapılması gerektiği hakkında bilgi verir.

*Hanımlara Mahsus Gazete'*nin bir süre sorumlu müdür görevini de üstlenen Avanzade Mehmet Süleyman, buradaki yazılarında özellikle güzellik ve sağlık konuları üzerinde durur. Avanzade Mehmet Süleyman'ın sağlık sorunlarına eğilmesinde, şüphesiz aldığı eczacılık eğitiminin etkisi ve sağlıkla ilgili bildiklerini paylaşma arzusu yadsınamaz. "Kadın Esrarı" kitabının aynı zamanda kadınlar için bir güzellik rehberi olduğunu vurgulayan yazar, kadın bedenini güzellik ve estetik açısından ele alarak kadınlara dış görünüşleriyle ilgili tavsiyelerde bulunur. Ancak yazar, bu tavsiyelerinde de yine kadınların ev içi bakımlarından söz eder. Özellikle çarşaf giyen ve yüzleri peçeyle örtülü olan İslam kadınlarının "pudra ve düzgün" kullanmalarının gereksizliğini dile getirir. Yazarın vurguladığı noktalardan birisi de pudraların içindeki kimyevi maddelerin kadın cildinde yol açacağı hasarlardır (1313: 4).

Hanımlara Mahsus Gazete' de kadınlara yönelik güzellik bilgilerinin verilmesi, kadınlara hitap edebilmenin bir başka yoludur. Avanzade Mehmet Süleyman, kadın güzelliğini aynı zamanda süs ve estetik bakımından da ele alır. Güzelliğin erkekte ziyade kadına has bir özellik olduğunu vurgulayan yazara göre güzelliğin gayesi, erkeğin kadına, kadının da erkeğe estetik ve hoş görünme arzusudur. Kadının güzelliğinin kendi varlığına ait olduğunu ifade eden yazara göre, doğal güzellik esas olduğu için kadının abartılı biçimde süslenmesi gereksizdir. Zira yazara göre, "İpekli ve dantelâlı elbiselerin, mücevheratın, zehirli pomatların, düzgünlerin verdiği güzellik sahtedir. Zevahire aldanmak şanından olmayan bir erkek bu suni, bu sahte güzelliğe aldanmaz".

Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, bir kadın mutluluk ve selameti için ziyneti; sağlığı için de bazı ilaçları ve bunların nasıl kullanılacağını bilmelidir. Yazarın kadınların süslenmeye hakları olduğunu söylemesi, kadınlarla ilgili olumladığı noktalardan birisidir. Yazar, giyim konusunda Avrupa kadınlarını örnek göstererek Osmanlı kadınlarının da onlar gibi malumat sahibi ve faziletli olmalarını vurgulayarak sade bir süs ve sade bir elbise giymelerini önerir. Ancak yazarın bu düşünüş tarzı, kadının ev içindeki görevi ve evdeki görüntüsüyle ilgilidir. Kadının süslenme ihtiyacı içinde olduğunu ve fitraten de buna meyilli olduğunu vurgulayan yazar, ziynet konusunda kadınların dikkatli olmaları gerektiği düşüncesini taşır. Çünkü yazara göre, kadınların ahlâkını ve güzelliklerini bozan şeylerden birisi de "ziynet"dir. Abartılı derecede ziynet ve her düşün için yeni elbiseler yapmak ev huzurunu bozacak bir israftır (1330: 105).

Kadınların bedenleri üzerinde haklarını değerlendirirken kadınların spor yapmalarına ısrarla vurgu yapan Avanzade Mehmet Süleyman'a göre, tembellik pas gibidir; vücudu doğduğu yerde çürütür. Vakti doğru kullanmanın önemini vurgulayan yazar, kadınların özellikle her gün dört saat kadar aile işleriyle meşgul olmalarını telkin eder. Ancak bununla birlikte yazar, sağlıklı bedenler için kadınların jimnastik yapmalarını önerirken hareket etmeyi hayatın kendisi olarak nitelendirir. Avanzade Mehmet Süleyman'ın "Kadın Esrarı" kitabında, kadınlara tavsiye ettiği diğer konular ise saç, cilt ve ağız bakımıyla ilgilidir. Yazarın *Nevsal-i Nisvan*'da da en mükemmel nasır ilacı hakkında bilgi vermesi, kadınları ev hekimliğiyle ilgili bilgilendirmek içindir.

Sonuç

Tanzimat dönemi, 'kadın hareketi'nin başladığı ve Osmanlı Türk kadınlarının kendi olma mücadeleleri verdiği bir süreçtir. Bu süreçte pek çok aydın erkek

yazar da kadın aydınları destekleyerek kadınların sosyal yaşam içinde etkin bir biçimde yer almalarını savunan yazılar kaleme almışlardır. Bu dönemde yayınlanmaya başlayan kadın dergileri “kadınlık ülküsü”nü uyanmasına ve kadınların kendilerini ifade etmelerine zemin hazırlar.

Meşrutiyet dönemiyle birlikte kadın hareketleri sosyal haklardan kayarak siyasi haklara doğru bir seyir takip eder. Meşrutiyet dönemi yazarlarından Avanzade Mehmet Süleyman, eserlerinin çoğunu kadınlar için ve kadınlara sosyal yaşamda ve ev yaşamı içinde yol göstericilik misyonuyla kaleme almıştır. Eserlerinde geleneksel ve İslam dinini referans alan bir çizgiyi takip eden Avanzade Mehmet Süleyman’ın ideal kadın tipi “ahlaklı İslam kadınları”dır. Eserlerinde Avrupa’daki feminist hareketlerle Osmanlı Türk kadın hareketini kıyaslayan yazar, Osmanlı Türk kadınlarının Avrupalı kadınlardan daha fazla haklara sahip olduklarını ispatlama eğilimindedir.

Kaynaklar

- Avanzade Mehmet Süleyman (1311), *Muharrir Kadınlar*, İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Avanzade Mehmet Süleyman (1313), “Kadın”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 105, s.1-2.
- Avanzade Mehmet Süleyman (1315), *Nevsal-i Nisvan*, İstanbul:Yuvanaki Pinoyotidis Matbaası.
- Avanzade Mehmet Süleyman (1330), *Rehber-i Muamelat-ı Zevciye*, İstanbul:Malumat Kütüphanesi.
- Avanzade Mehmet Süleyman (1330), *Kadın Esrarı*, İstanbul: Şems Matbaası.
- Avanzade Mehmet Süleyman (1338), *Rehber-i İzdivaç*, İstanbul: el Adl Matbaası.
- Aşa, Emel (1989), *1928’e Kadar Türk Kadın Mecmuaları*, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bekiroğlu, Nazan (2008), *Şair Nigar Hanım*, İstanbul:Timaş Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (2006), *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, Judith (2008), *Cinsiyet Belası*, (Çev.Başak Ertür), İstanbul: Metis Yayınları.
- Canbaz, Firdevs (2010), *Fatma Aliye*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çakır, Serpil (1996), *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Denman, Fatma Kılıç (2009), *İkinci Bir Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*.
- Gasset, Ortega (1999), *İnsan ve Herkes*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kurnaz, Şefika (2008), *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Okay, Orhan (2008), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2007), *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayınları.
- Rousseau, Jan Jacques (1966), *Emile*, (Çev. Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener, Salahattin Güzey), İstanbul: Türkiye Basımevi.
- Şemsettin, Sami (1996), *Kadınlar*, (Haz. İsmail Doğan) Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Zihnioglu, Yaprak (2003), *Kadınsız İnkılâp*, İstanbul: Metis Yayınları.

